

A szabad mozgás korlátozása az ötvenes években és az 1956-os forradalom előtti utazási reformok

1956 februárjában ülésezett az SZKP XX. kongresszusa, amely – átmenetileg – szakítást jelentett a sztálinista politikával a Szovjetunióban és Magyarországon egyaránt.* A változások többsége hazánkban csak júliusban, az MDP KV ülészsaka után érett reformokká. Az ekkor leváltott Rákosi Mátyás helyére Gerő Ernőt választották a párt első titkárává. Az új vezető meghirdette a „tiszta lap” politikáját, amely az elfogadott párthatározat alapjává vált.¹

A reformok közül volt azonban egy olyan, amely már 1956 elején megkezdődött, sőt előkészületei visszanyúltak 1955 végére. Jelen tanulmányban ezzel a reformcsoporttal, vagyis az államhatárokon át történő szabad(abb) mozgás kérdéskörével szeretnék foglalkozni. Ide tartozik az útlevélrendészet általános szabályozása, a kivándorlás, a kishatárforgalom, a vízumügyi szabályozás, valamint a határforgalom ellenőrzésének megváltozása is. Nem mellékesen az országon *belüli* szabad mozgás lehetősége is megnőtt. Az ötvenes évek elejétől ugyanis a határövezet létrehozása miatt a déli és a nyugati határ közelében élő lakosság országon belüli mozgását is engedélyekhez kötötték, s erre a területre máshonnan belépni is csak külön igazolványokkal lehetett.

Az utazási reformok előtti helyzet

A reformok jelentőségének megértéséhez szükséges, hogy először vázoljam az ötvenes évek első felének utazási körülményeit. Csak így válik érthetővé, hogy milyen nagy változásokra került sor ebben a kérdésben 1956 kora tavaszától kezdődően.

E korszakban olyan titkos (nem nyilvános) rendeletek szabályozták az útlevélkérdést, melyeknek keletkezési ideje és száma ismeretlen. A Határőrség² 1952-es iratai közt azonban található egy összefoglaló, mely némi fényt vet az ötvenes évek elejének útlevélgyakorlatára is. Eszerint a Budapest területén lakók, valamint minden hivatalos ügyben utazó személy útlevélkiadását az Államvédelmi Hatóság Útlevél Osztálya közvetlenül intézte. Minden más esetben a lakóhely szerint illetékes rendőrhatalósághoz kellett beadni a kérelmeket. Az útlevél-kérelmezőkről e szerv környezettanulmányt készített, javaslattal megküldte az ÁVH megyei osztályának, ahonnan a kérelmet véleményezve küldték tovább az Útlevél Osztálynak döntés végett.³

Az 1945 előtti gyakorlathoz képest is nőtt az útlevél típusok száma. Korábban a hazatérési engedély mellett hajós, diplomata-, szolgálati, kollektív és magánútlevelek is voltak, illetve az utóbbinak létezett kivándorlási típusa is. Ezek mellett most már látogató, külügyi szolgálati és sportútlevelek is léteztek.⁴ Az útlevélkérelemhez számos okmányt, igazolást kellett csatolni. Valamennyi útlevél esetén szükség volt állampolgársági bizonyítványra, születési (esetleg még házassági) anyakönyvi kivonatra és a rendőrség által láttamozott fényképekre. Igazolni kellett az utazás szükségességét (hivatalos utazáshoz: az utazást eszközöző minisztérium elvi engedélyét, látogató útlevélhez pedig családi levelet, orvosi bizonyítványt, hozzátartozó halotti anyakönyvi kivonatát vagy hagyatéki tárgyalásra szóló idézést stb.). Magánutazáshoz még ezentúl kellett az állami vállalatoknál dolgozók részéről egy, a vállalat vezetője által aláírt hozzájárulás is.⁵ Az útlevél kiadása előtt a kérelmezőket priorálták, majd hivatalos utazásnál mindig, magánút esetén pedig szükség esetén kikérték az illetékes osztályok véleményét, majd a döntést az 1949. augusztus 1-jétől működő Külföldi Kapcsolatok Bizottsága hozta meg.⁶

Az útlevelek érvényessége a ma is megszokott időbeni korlátozáson túl területi korlátozás alatt is állt. Ez a legtöbb esetben egy-két, konkrétan megnevezett országot jelentett, s a felsoroltakon kívül más államba az okmány nem volt érvényes. Korlátozta az útlevelek használhatóságát az is, hogy csak kiutazási engedéllyel (lényegében

kiutazási vízummal) voltak érvényesek, melyek útlevéltípusonként is eltérőek voltak.⁷ Emellett természetesen valamennyi külállam felé kölcsönös vízumkényszer állt fenn, vagyis be- és átutazási vízumokat is be kellett szerezni. A kivándorló, a sport- és a kollektív útlevél, illetve a hazatérési engedély csak egyetlen alkalomra szólt, s ezeket a határon éppúgy bevonták, mint a szolgálati, külügyi szolgálati és a diplomata-útlevelekhez szükséges, de külön papíron adott kiutazási engedélyeket. Jellemző, hogy még a társasutak engedélyezése sem volt könnyű: egy osztrák–magyar labdarúgó mérkőzésre az IBUSZ szeretett volna 200 főt kiutaztatni Bécsbe, de az üggyel foglalkozó Politikai Bizottság (!) megvétózta a tervet.⁸ Sőt, a Nagy Imrét megbuktató Rákosi-restauráció 1955-ben úgy döntött, hogy „a kapitalista országokból Magyarországra irányuló idegenforgalmat lényegesen csökkenteni, illetve korlátozni kell”.⁹ Szerencsére ez a tendencia csak néhány hónapig tartott, s ezt követően a politikai vezetés támogatni kezdte a Magyarországról induló társasutakat, és nem gördített akadályt a nyugati turisták beutazása elé sem.¹⁰

1953-ban „apróbb” módosításokat terveztek az útlevélrendészetben, ráadásul nem a könnyítések érdekében, hanem épp az „ellenőrzés hiányosságai” miatt. Mivel a vízumok és a kiutazási engedélyek hamisítói nem mindig fedték fel, ezért a javaslat szerint a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatalnak (a továbbiakban: KEOKH), illetve a Külügyminisztériumnak 48 órával előre előzetes értesítést kellett volna küldenie a forgalom-ellenőrző pontok (FEP-ek) számára a várhatóan érkező személyekről. Ezzel együtt a határátlépés helyét és idejét az útlevelet (kiutazási engedélyt) kiadó hatóságnak fel kellett volna tüntetni az úti okmányban is. Ugyanez vonatkozott volna a Magyarországra utazó külföldiekre is a vízumok kiadásakor.¹¹ Ezen rendelkezést ugyan e formában nem léptették hatályba, de a külföldi állampolgárokra vonatkozó részét 1954-ben a Minisztertanács megerősítette.¹² A külföldiek tehát csak az úti okmányban feltüntetett helyen és időben léphették át az országhatárt, de a gyakorlatban ezt igen nehéz volt megvalósítani. Az utasok zaklatása azonban ezzel nem volt teljes. A személyi igazolványok bevezetésekor előírták, hogy azt külföldre nem lehet kivinni, hanem a kiutazási engedély átvételekor le kell adni a KEOKH-on, majd visszautazás után két napon belül kell felvenni.¹³

Kivándorlásra alig volt mód, mégpedig nem a célállamok bevándorlási korlátozása miatt (mint a két világháború között), hanem a hazai előírások miatt. Kivándorló útlevél kérelmezése esetén a turistaútlevélhez szükséges igazolásokon túl az adóhivatal igazolását is csatolni kellett, hogy a kérelmezőnek nincs adótartozása; igazolni kellett, hogy nem hagy hátra maga után ellátatlan személyt; szükség volt a beutazási engedélyre (elővízumra), mégpedig eredeti nyelven és hiteles fordításban is.¹⁴ A szabályok szerint azok vándorolhattak csak ki, akik 60 év feletti, és megélhetésük Magyarországon nem volt biztosított, de külföldi hozzátartozójuk vállalta eltartásukat. Orvosilag igazolt munkaképtelenség esetén 50 év feletti személy is kivándorolhatott, ha nem volt eltartott hozzátartozója Magyarországon, és külföldi megélhetése biztosított volt. Ezenkívül azok a kettős állampolgárok hagyhatták el az országot, akiknek egy budapesti követség kérte kiutazását.¹⁵ Még a külföldi állampolgárokkal kötött házasság sem volt garancia arra, hogy kivándorló-útlevelet kapjon valaki. Ilyen házasságot csak az igazságügy-miniszter javaslatára engedélyezhetett az Elnöki Tanács, kapitalista állampolgárokkal azonban csak különösen indokolt esetben, belügyminiszteri egyetértés alapján. Kivándorló útlevelet kizárólag a már engedélyezett házasság után lehetett kapni, ha a külföldi állampolgár nem Magyarországon élt.¹⁶ A kivándorlás (idegen szóval emigrálás) legális csatornáinak eltömődése ismét megteremtette az illegális kivándorlás szükségességét. Ez utóbbit disszidálásnak nevezte a politikai vezetés, s tiltott határátlépés, vagy hazatérés megtagadása büntette miatt büntetőjogi kategóriává tette azt¹⁷ (tehát disszidensnek számított az is, aki legális útlevéllel hagyta el az országot, de külföldről nem tért haza).

Egy 1951-ben kiadott rendelkezés szerint az utasok ki- és beléptetése a határátkelőhelyeken rendkívül szigorú módon zajlott: az érkező vonatokat a vágány két oldalán kordonszolgálat várta, de a vonatokat az országhatár és a határállomás közt is kísérték, hogy ne szállhasson le, illetve fel senki. Az utasoktól az útlevelet elvették, azokat a vonaton kívül ellenőrizték, az utasokat nyilvántartásba vették (jegyzékelték),

majd a vonaton adták vissza. Az okmányok elvételekor és visszaadásakor is végeztek személyazonosítást. Közben a kutató csoport tagjai átvizsgálták a vonatot, hogy elbújva se szökhessen át senki a határon. A be- és kilépő hajókat szintén követték az ellenőrzőpont és a határ közt. A hajók és repülők vizsgálata is kordon, illetve megfigyelés alatt történt. A hajók, repülők és gépkocsik utasainak úti okmányait is összegyűjtve, külön helyiségben ellenőrizték.¹⁸

Az úti okmányok vizsgálata rendkívül alapos volt: figyelni kellett az útlevél tulajdonosa és az útlevelet felmutató személy azonosságát, az úti okmány területi és időbeli érvényességét, az aláírások, bélyegzők szabályosságát és érvényességét, a vízumok és egyéb szükséges engedélyek meglétét, az átléptetés jogosságát. Meg kellett állapítani, hogy nem szerepel-e az utas a kitiltottak listáján. Különös gondot kellett fordítani arra, hogy az útlevélben nincs-e javítás, törlés, fénykép- vagy lapcsere, hamisított bélyegző, vízum vagy aláírás stb. Az átutazók esetén azt is vizsgálni kellett, hogy hol és mikor lépett be, a külföldiek okmányát belépéskor kezelték-e. A határon átlépő személyekről nyilvántartást kellett vezetni.¹⁹ Természetesen mindez rendkívül hosszú időt vett igénybe, ennek következtében például a nemzetközi vonatok 1–2 órát álltak a határállomásokon.²⁰

Nem csoda, hogy a nemzetközi vasúti forgalom meglehetősen alacsony volt. Még kevesebben közlekedtek autóval külföldre; ez ekkor szinte csak a diplomaták kiváltsága volt. Ehhez képest meglehetősen marcona volt a közegek hozzáállása az utasokhoz: a belépő külföldiek többször panaszolták, hogy golyószórával vették körül őket, főleg az osztrák határon. „Enyhítésként” 1951-től már „csak” géppisztollyal szerelték fel a határőröket és kioktatták őket az ellenőrzés kulturált végrehajtására is.²¹

1948 és 1950 között a korábban minden szomszédos ország felé létező kishatárforgalom fokozatosan megszűnt. Az egyezmények megszüntetésében Magyarország játszotta a kezdeményező szerepet.²² Egyedüli kivételként északi szomszédunkkal maradt fenn a kishatárforgalom. Az egyezmény megkötéséhez Csehszlovákia ragaszkodott, e nélkül nem volt hajlandó a közös határállomásokra vonatkozó egyezmény megkötésére sem. A magyar fél tehát akarata ellenére fogadta el a kishatárforgalom részleges fennmaradását, valódi szándékai szerint ugyanis az alkalmi útilap teljesen megszűnt volna és a távolsági forgalom számára megnyitott átkelőhelyek számát is csökkenteni akarta.²³ A tárgyalásokat végül csak 1951-ben kezdték meg, csehszlovák tervezet alapján.²⁴ Ezek a megbeszélések kudarcba fulladtak, ezért 1951 végén a kishatárforgalmi átkelőhelyek zömének lezárására tett javaslatot az ÁVH Határőrség parancsnoka.²⁵ Végül 1952. április 7-én kötötték meg a határsávforgalmi egyezményt a felek, ami az évek óta csak a szokásjogon alapuló útilapos forgalmat legalizálta.²⁶ Fennmaradt a határszéli úti igazolvány is, a szomszédos ország határsávjában az állami illetve szocialista szektorban dolgozó alkalmazottak számára (többszöri átlépésre, 6 hónapra volt érvényes). Az alkalmi útilap zömmel rokonlátogatásra volt használható. Mindkét okmányt láttamoztatni (vízummal ellátni) kellett.

Az ötvenes évek első felében tehát a kishatárforgalom kizárólag Csehszlovákia felé (és magáncélra csak az alkalmi útilappal) volt lehetséges. Az egyezmény a két állam közt nem nevezte meg pontosan, hogy milyen jogcímen lehet útilapot kapni, csak arról rendelkezett, hogy indokolt esetben adható. A forgalom néhány járvány esetén szünetelt, de egyébként zavartalanul folyt. 1953-ban felmerült, hogy az útilapok kiadását ne a határátkelőhely parancsnoka, hanem a határőrkerület parancsnoka végezze, de Piros László országos parancsnok ezt a nemzetközi egyezménnyel ellentétesnek találta.²⁷ 1955-ben mégis úgy rendelkeztek, hogy a kerület-, illetve az önálló zászlóalj-parancsnok engedélyezze azok kiadását az őrsparancsnokoknak. Ekkor egyoldalúan szabályozták a Csehszlovákiával kötött egyezmény vitatott, illetve tisztázatlan pontjait, például az útilap-kérelmek jogcímét is.²⁸ Ezt azonban már 1955. június végén vissza kellett vonni, mert sokan félreértették a hatóságok közül is. Emiatt sokan kaptak útilapot, s e gyakorlatot a határőrség nem támogatta. Ezután csak az kaphatott útilapot, akit a párt, tanács vagy tömegszervezet javasolt, a határátlépések számát évente 3 alkalomra korlátozták.²⁹

Az országon belüli szabad mozgás a modern államban magától értetődő dolog, s a 20. században csak háború esetén volt korábban példa arra, hogy jelentős belföldi területekre csak különleges engedéllyel lehessen utazni.³⁰ 1948-tól azonban békeidőben is megjelent ez a jelenség. Kezdetben (1948–50 között) még csak a határvonal megközelítéséhez volt szükség határmegközelítési engedélyre, ami az ország egész területén a határvonaltól számított 200 m-re vonatkozott.³¹

A határövezetet, melybe a belépés magyar állampolgárok számára is külön engedélyhez kötődött, először Jugoszlávia felé hozták létre 1950-ben, a nyugati határövezet csak 1952-ben jött létre.³² A hatékonyabb határőrizet érdekében 2 km-es (délen 500 m-es) és 50 m-es határsávot is bevezettek, amelyben még szigorúbb feltételekkel lehetett csak tartózkodni. A 15 km-es övezet állandó lakói állandó igazolványt kaptak, amivel saját megyéjük határövezetében szabadon mozoghattak. A nem határövezeti lakosok kérhettek állandó (letelepedési célú) és ideiglenes beutazási engedélyt is a lakhelyük szerinti első fokú rendőrhatalóságon. A kérelemhez indoklást és munkahelyi igazolást is kellett csatolni, magáncélú utazásnál is. Az engedélyt nyert személyek határövezetbe való beutazásuk után és onnan való kiutazásuk előtt is jelentkezésre kötelezettek voltak. Az ideiglenes engedélyek csak egy község területére szóltak.³³ A jugoszláv határövezet helyzetét 1952-ben újraszabályozták.³⁴ 1954-ben bevezették a személyi igazolványokat. Ekkor az állandó határövezeti tartózkodás jogát igazoló okmányt megszüntették, helyette a személyi igazolvány „különleges bejegyzések” rovatába pecsételtek erre vonatkozó engedélyt.³⁵

Az 1950-es évek elején a magyar külképviseletek tehát már szinte, 1953-tól pedig kizárólag a KEOKH előzetes engedélye után adhattak ki vízumokat. A külképviseletnek fel kellett terjeszteni az általa véleményezett vízumkérelmeket. A KEOKH minden kérelmezőt lepriorált és esetleg az ÁVH véleményét is kikérte, a döntést a magyar állampolgárok útlevélkérelmeit is elbíráló Külföldi Kapcsolatok Bizottsága (KKB) hozta meg. A külföldieknek nem csak be-, illetve átutazási, hanem 6 hónapot meghaladó magyarországi tartózkodásuk végén kiutazási vízumot is kellett szerezni. A nem átutazó külföldieknek természetesen jelentkezési kötelezettségük is volt, amikor is 14 napos tartózkodási engedélyt kaptak.³⁶ Ezeket az engedélyeket a külföldi kilépésekor a határőrség bevonta.³⁷

A korszak legfontosabb idegenrendészeti szabálya 1954-ben, nyílt rendelet formájában jelent meg, hatálytalanítva az 1903-ban és 1930-ban e tárgyban született törvényeket.³⁸ A rendelet rögzítette, hogy külföldi csak érvényes útlevelemmel és vízummal léphet be az országba, csak előre meghatározott helyen lépheti át az országhatárt. Átutazás esetén utazásának megszakítása nélkül legfeljebb 48 órát tartózkodhatott az országban (ez esetben átutazó vízummal kellett rendelkezzen). A beutazó vízummal rendelkezőknek érkezésük után 24 órán belül jelentkezni kellett a KEOKH-nál, vidéken pedig a rendőrségen. Itt kellett ideiglenes tartózkodási engedélyt (legfeljebb 14 napra), tartózkodási engedélyt (legfeljebb fél évre), illetve lakhatási engedélyt is kérniük. Ezek (lejárta előtt 2, 15, illetve 30 nappal) meghosszabbíthatóak voltak. Munkavállalásra csak a lakhatási engedély jogosított. A külföldi csak az engedélyén szereplő címen lakhatott, címváltozását 24 órán belül kellett bejelentenie. Kiutazáskor a legfeljebb 14 napig itt tartózkodóknak 24 órával távozásuk előtt kellett ismét jelentkezniük, a hosszabb időn át itt tartózkodóknak pedig kiutazási engedélyt (lényegében kiutazási vízumot) kellett kérniük.³⁹ A Külügyminisztérium egyébként a még készülő rendeletben kifogásolta, hogy a vízumban ezután fel kell tüntetni a határátlépés helyét, de a tiltakozásnak nem volt eredménye.⁴⁰ E kivételesen nyilvános rendeletet is kiegészítették egy belső határozattal, ami szerint a 16 éven felüli, Magyarországon tartózkodó külföldieket el kellett látni lakhatási, illetve tartózkodási engedéllyel. A vízumot a belügyminiszter (gyakorlatilag a KEOKH) adhatta ki, kivéve a külföldi követségek munkatársainak, akiknek vízumkérelmeiről a külügyi tárca döntött.⁴¹

Az 1955–56-os útlevelügyi reformok

A nemzetközi idegenforgalom növekedése és az „új szakasz” következtében 1955-től indult el némi változás. 1955-ben a határőrség elvetette azt az ötletet, hogy kizárólag személyi igazolvánnyal lehessen átkelni. Ehelyett a vízumok eltörlését, illetve a már

forgalomban lévő, egylapos és egy útra szóló útlevelek illetékének mérséklését javasolták.⁴² Az egylapos útlevel nem egyezik meg a későbbi betétlappal (útlevellappal), hanem egy alig néhány évig fennálló útleveltípus volt.⁴³ Ugyancsak javasolták, hogy az egylapos útlevelet a BM megyei főosztályok is adhassák ki az adott megye állandó lakóinak, ami jelentősen decentralizálta az útlevel-kiadás jogát.⁴⁴ Erről egyébként eredetileg a BM Kollégiuma döntött 1955 márciusában, de ekkor még csak a nagyobb útlevelkérelmet produkáló megyék számára engedélyezték. Itt született döntés arról is, hogy ésszerű határidőt kell szabni a BM operatív osztályainak, hogy állást foglaljanak az útlevel-kérelem elfogadásáról, ugyanis gyakran 6 hónap alatt sem küldtek választ az Útlevel Osztálynak. Szintén javasolták a hivatalos útlevel érvényességi idejének 2 évre emelését.⁴⁵

A határozat ellenére még 1955 októberében is lassú, bürokratikus volt az útlevelosztály munkája, s emiatt a BM Kollégium újabb változásokként javasolta, hogy az egylapos útlevel kiadását most már kizárólag a megyei főosztályok végezzék, a társasutak útlevelügyeit pedig kizárólagos joggal az IBUSZ intézze.⁴⁶ Valójában nem csak a társas-, hanem a magánutazások útlevelügyeinek intézésébe is bevonták az idegenforgalmi vállalatot. Ennek előkészítése már 1955 júniusában kezdődött, mivel nagyon megsokszorozódott az utazási kérelmek száma Csehszlovákia és Lengyelország területére. Ez túlterhelte a BM Útlevel Osztályt és a budapesti nagykövetségeket is. A javaslat szerint a népi demokratikus államokba (az NDK és Jugoszlávia kivételével) irányuló magánutazások ügyeibe be kell kapcsolni az IBUSZ-t. Eredetileg az utazási iroda feladatai közé tartozott volna az útlevelkérelmek kitöltése, továbbítása a hatóságoknak; a vízumkérdőívek kitöltése az adott állam nyelvén, továbbá a kész útlevel és a vízumigénylés továbbítása a külképviseletekre. A Közlekedési- és Postaügyi Minisztérium azonban ellenezte, hogy a vízumkérdőlapokat az IBUSZ vigye be a követségekre, így ez kiesett a feladatok közül. Az augusztusi kormány-előterjesztés még annyiban módosította a tervet, hogy kezdetben csak Budapesten és Pest megyében vonták be az IBUSZ-t az útlevelügyek intézésébe, további 5 megyében pedig 1956 elején került sor erre.⁴⁷ A kormány ezután valóban bevonta az IBUSZ-t az útlevel- és vízumügyek intézésébe. 1956. március 31-én kormányhatározat könnyítette meg a szocialista országokba való utazásokat; ennek értelmében a belügyminiszter bevezette a személyi igazolvánnyal érvényes útlevellapok (ún. betétlapok) használatát.⁴⁸ Ezek június 13-tól kerültek forgalomba.⁴⁹

A sajtóban 1956 áprilisának elején már felhívásszerű cikk jelent meg, amely a társasutazásokat „reklámozta”.⁵⁰ Az is jellemző, hogy a Szabad Nép májusban a címlapon (!), bár csak pár soros cikkben, számolt be arról, hogy szovjet és osztrák turisták érkeznek Budapestre.⁵¹ Címlapra került a nemzetközi légijáratok beindításának híre is.⁵² Az IBUSZ májusban jelentette be, hogy lényegesen (8-10 hétről 4 hétre) csökkenti az útlevel- és vízumügyek intézését, valamint azt, hogy teljes körű ügyintézészt biztosít a lakosságnak.⁵³ Az intézkedések után valóságos „utazási láz” tört ki az országban, olyannyira, hogy az IBUSZ-nak átmenetileg nehézségeket okozott a megnövekedett útlevel- és vízumigény kielégítése – különösen a vállalt négy hetes határidőn belül. A gondokon túlórával, vasárnapi műszakkal, kiegészítő személyzet alkalmazásával igyekeztek felülkerekedni.⁵⁴ Ez azonban nem sikerült azonnal: a még a nyár folyamán utazni vágyó emberek tömegesen panaszkodtak arra, hogy ügyükben még felvilágosítást sem kapnak az IBUSZ-nál.⁵⁵ Sokan érezték úgy: az egész útlevelkérdést sűrű homály borítja; nem lehet tudni, hogy ki kaphat útlevelet és ki nem, sem azt, hogy ha egy kérelmet elutasítottak, akkor mi volt annak az indoka. Felmerült annak gyanúja is, hogy a kérelmeket azért intézik olyan lassan, hogy az embereknek menjen el a kedve az utazástól. Novobáczky Sándor újságíró szerint az útlevelkérelmek elutasítása esetén azt indokolni kellene. Legnagyobb hibának pedig azt tekintette, az útlevelrendszetnek nincsenek nyilvános, egyértelmű jogszabályai. Sürgette egy útleveltörvény megalkotását, annak érdekében, hogy az ügyintézés közigazgatási és ne rendőri jellegű legyen.⁵⁶

Érdekes, hogy az egyetlen nyílt útlevelszabály ebben korban a külföldön élő magyar állampolgárok úti okmányáról szólt, tehát azok számára született, akik viszont a magyar jogszabályokról nehezen értesülhettek. A 2/1956. BM rendelet intézkedett a külföldön élő magyar állampolgárok nyilvántartásba vételéről és közülük a 16 éven

felüliek ún. „úti okmánnyal” való ellátásáról. Az okmány két évre volt érvényes, a Belügyminisztérium állította ki, a változásokat (például lakcím) be kellett jelenteni és a külképviselet vezette át azokat az okmányba.⁵⁷ Lehetővé tették azt is, hogy a külföldön élő magyar gyerekek az óhazában nyaralhassanak. Ennek első esete 1955 nyarán volt, s a kezdeményezés sikere után 1956-ban is megismétlődött.⁵⁸

Az útlevelek 1956-tól csak illetékbélyeggel, vagy „illetékmentes” bélyegzővel ellátva voltak érvényesek; a bélyegek ára meglehetősen magas volt.⁵⁹ 1956-ra a forgalomban levő útlevelek és egyéb úti okmányok típusai megváltoztak. Megszűnt a sportútlevel, bevezették viszont az egylapos látogató útlevelet és az „utazási engedélyt” (betétlapot). A diplomata és a külügyi szolgálati útleveleket továbbra is a Külügyminisztérium állította ki, s ezek csak kiutazási engedéllyel voltak érvényesek. A szolgálati, látogató és kollektív útleveleket a BM Útlevel Osztálya adta ki, az egylapos látogató útlevelet, a betétlapokat viszont a BM megyei főosztályai is kiállíthatták. A szolgálati és látogató útlevel újbóli használata csak ismételt kiutazásra történő engedélyeztetés (ún. „pápaszemes” bélyegzővel történő pecsételés) után volt lehetséges. A kollektív útlevel és a betétlap csak egyetlen utazásra volt használható, visszatéréskor ezeket a határon bevonták. A betétlap csak a személyi igazolvánnyal együtt volt érvényes. A kivándorló útlevel csak kiutazásra, a hazatérési igazolvány csak beutazásra volt használható. Továbbra is létezett a hontalan útlevel (személyazonossági és utazási igazolvány), valamint lehetséges volt az útlevelben a házastárs és gyerekek feltüntetése is.⁶⁰

A szolgálati útlevellel való kiutazást ismét szabályozni kellett, mert számos visszaélés történt ezzel. 1955-ben elrendelték, hogy a kiküldő szervek készítsenek éves utazási tervet, a különböző külföldi meghívásokat pedig egy héten belül be kellett jelenteni. A kiutazási engedélyt időben kellett kérni, hiszen az útlevel nyugatra 4 hét, keletre 15 nap alatt készült el, és akkor még a vízum megszerzésére is időt kellett hagyni (ami kapitalista viszonylatban akár további 1–2 hónapba tellett).⁶¹ 1956-ban tervbe vették a kiutazásokat engedélyező bizottság (azaz a KKB) átalakítását is,⁶² ami végül elmaradt. A szocialista országokhoz hasonlóan betétlapok bevezetését fontolgatták a nyugati rokonlátogatások céljára, valamint a kivándorlás megkönnyítését is tervezték.⁶³ Néhány hónappal később a PB el is fogadta, hogy a politikailag megbízható személyek, akiknek nyugaton rokonai élnek, kiutazhassanak látogatói célból.⁶⁴

A statisztikai adatok is megerősítik: a nyitás komoly növekedést okozott a külföldi utazások számában. Az engedélyezett kiutazási kérelmek száma már 1955-ben háromszor akkora volt, mint az előző évben, 1956-ban pedig ismét megkétszereződött. 1954-ben a határt kevesebben lépték át negyedmillió főnél (ebben a hazánkba látogató külföldiek is szerepelnek). 1955-ben ez a szám meghaladta a félmilliót, 1956-ban pedig a másfélmilliót. A Jugoszlávia felé irányuló forgalom 1955-höz képest 12-szeresére nőtt, de Ausztria felől, illetve felé is megnégyszereződött.⁶⁵

1954-ben az MDP PB úgy döntött, hogy a kivándorlási kvótát felemeli, s elsősorban az osztályidegenek, a svábok, illetve azok kivándorlását akarták engedélyezni, akikért külföldi külképviseletek közbenjártak.⁶⁶ További emelésre került sor 1955-ben.⁶⁷ 1956 szeptemberében a PB ismét tárgyalta a kivándorlás kérdéséről. Elfogadták a kivándorlási korlátozások enyhítését: ezután már a 45 év felettiek is kivándorolhattak (volna) kapitalista országba, ha munkaképességük csökkent, és itthoni eltartásuk nem volt biztosított. A nem családfenntartók esetében a 45 éves korhatár sem volt kötelező. „Baráti” országba korra és nemre való tekintet nélkül engedték a kivándorlást, ha ott a kérelmezőnek rokonai éltek. Lényegesen, kb. 2600 főre megemelték az 1956-ra szánt kivándorlási kvótát.⁶⁸ 1956 októberében megbeszélés volt az Útlevel Osztályon, melyen a PB döntésének megfelelően megkezdődött a konkrét utasítások kidolgozása. Felmerült többek között az is, hogy a Külügyminisztérium korra és nemre való tekintet nélkül is adhasson kivándorlási engedélyt.⁶⁹

Lényeges enyhülés következett be a határforgalom ellenőrzése terén is. Ennek egyik kiváltó oka az volt, hogy nemzetközi pénzügyi vitákat okozott az az eljárás, hogy a vonatokat az alapos ellenőrzés és kíséret ellenére a határponton is megállították és újra átvizsgálták a magyar közegek. Emiatt az osztrák vasút 3 millió schillinget követelt, mivel a megállás és az elindulás egyaránt kb. 20 kg szén fogyasztásnövekedést okozott

vonatonként. 1955-től már arra törekedtek, hogy csak éjszaka állítsák meg a vonatokat a határon.⁷⁰ A növekedő vonatforgalom miatt az útlevél-ellenőrök nem végeztek időben, és a vonatok nagyon sokat késtek. Ekkor merült fel, hogy a jegyzékelést utólag is el lehet végezni, ha az utasok a vízummal együtt nyilvántartó lapot is kapnak. Másik módszerként a vonaton menet közben végzett útlevélkezelés is szóba került. Ezeket 1955-től be is vezették a gyakorlatba.⁷¹ Az útlevél-ellenőrző járőr egyeztetette a nyilvántartó lap (be- és kilépő karton) és az útlevél adatait, lebélyegezte az útlevelet és a karton mindkét felét. A belépő kartont letépvé gyűjtőbe tette. Kilépésnél ugyanez volt az eljárás a kilépő kartonnal.⁷²

További új javaslat volt a kordonszolgálat és a vonatkíséret megszüntetése, a menet közbeni útlevél-ellenőrzés.⁷³ 1956-ra (Sopron kivételével) megszűnt a vonatok kíséréte és határon való megállítása; bevezették a menet közbeni útlevél-ellenőrzést a legfontosabb vonalakon.⁷⁴ 1956-ra az utasok ellenőrzése jelentősen megváltozott az öt évvel korábbi, katonai jellegű vizsgálathoz képest. Az útleveleket (személyazonosítás után) továbbra is összeszedték, és a határátkelőhely útlevélkezelő irodájában vizsgálták meg őket. A nyilvántartó lappal rendelkező utasok esetében csak a lap és az útlevél adatainak összevetésére volt szükség. Ezután az úti okmányokat lebélyegezték (a vízum mellett, kilépéskor a beléptető bélyegző mellett), majd visszaadták azokat tulajdonosaiknak. Az utasok az ellenőrzés alatt nem hagyhatták el a számukra kijelölt területet (például a vasúti kocsit, repülőtéri várótermet, gépkocsit stb.). A túlzott fegyveres biztosítás gyakorlata azonban megszűnt.⁷⁵ A változásokat nemzetközi megállapodások is segítették a szocialista országok között. 1956 június 22-én ezen államok Szófiában, majd július 23-án Budapesten megegyeztek a határon való tartózkodási idő 30 percre való csökkentéséről, javasolták a közös ellenőrzés bevezetését.⁷⁶

1955-ben már tervbe vették, hogy tárgyalásokat folytatnak Jugoszláviával is a kishatárforgalom újbóli bevezetéséről.⁷⁷ Ekkor javasolta a határőrség azt, hogy a csehszlovák egyezményt is újra kell tárgyalni, az átlépés lehetőségét könnyíteni, és a határkerületet 15–20 km-re lehetne növelni.⁷⁸ Felmerült a kishatárforgalom bevezetése Románia felé, de az illetékes kerületi parancsnok véleménye az volt, hogy a rokoni kapcsolatban állók nemcsak a határszélen laknak, ezért nem indokolt őket privilegizálni. A határsértések számának növekedésétől azonban nem tartott.⁷⁹ A kérdéssel az MDP szűkebb vezetése is foglalkozott 1956 augusztusában, s úgy döntöttek, hogy Jugoszláviával és Romániával is tárgyalást kell kezdeni a kishatárforgalomról.⁸⁰ Erre azonban az ősszel kirobbanó forradalom miatt nem került sor – ekkor már sem a magyar, sem a szomszédos országok vezetői nem támogatták azt.

Csehszlovákia felé azonban már tárgyalási tervezetek is születtek. Ezek szerint csak a büntetőjogi, államvédelmi szempontból kifogástalan, a tanács (munkahely, szakszervezet stb.) ajánlásával bíró személyek kaphatták volna meg az útilapot. Korlátlan számban útilapot lehetett volna kapni hivatalos ügyek intézésére, illetve családi események miatt, kellő igazolással; évente kétszer pedig családlátogatási céllal is. Lehetségessé tették volna a kulturális, sport és más okból történő csoportos átlépést is. Jelentősebb változás volt a javaslatban az, hogy mélyebb (15 km-es) sáv lakói vehessék igénybe a kishatárforgalmat, az előzetes láttamozást töröljék el, és a túloldali tartózkodási idő három helyett öt nap legyen.⁸¹ A tárgyalások 1956-ban már folytak is, s egyetértés volt abban, hogy az 1952-ben a kishatárforgalmi sávból kimaradt városok lakói is legyenek jogosultak útilappal átlépni a határt.⁸²

1956 októberében, még a forradalom kitörése előtt megegyezés született a magyar–szovjet kishatárforgalomról. A határ 15–20 km-es övezetében élők rokonlátogatás és hivatalos ügyek intézése céljából alkalmi útilappal léphettek volna át. Előkészületek folytak Jugoszlávia, Románia, sőt Ausztria felé is a kishatárforgalom megnyitása ügyében.⁸³

A jugoszláv határövezet helyzetét már 1955-ben idejélműltnak tekintették, javasolták annak teljes megszüntetését.⁸⁴ A déli határövezet megszüntetését 1956. március 15-i hatállyal el is rendelték. (Az 50 és az 500 m-es korlátozások fennmaradtak.)⁸⁵ Ausztria felé a határövezet, a vonat- és autóbussz-ellenőrzés fennmaradt, de a műszaki zárat elkezdték lebontani.⁸⁶ A Minisztertanács május 9-én

döntött az aknazár és a szögesdrótakadályok, az ún. első vasfüggöny felszámolásáról. A sajtó ezt követően rendszeresen tudósított a munka menetéről, illetve arról, hogy a határ menti lakosság jó kapcsolatokat kíván ápolni az osztrák szomszédos falvakkal. A cikkekből kiderült: sokan remélték, hogy megindul a turistaforgalom is a két ország között.⁸⁷ A megszűnt déli határövezetből a nem büntett miatt kitelepített személyek korlátozás nélkül visszatérhettek lakóhelyükre, sőt családonként 5000 Ft-ig terjedő mértékű segélyben is részesülhettek. Lakásuk, házuk rendbetételéhez további legfeljebb 10000 Ft kölcsönt is igényelhettek. Rendezték az érintett személyek vagyoni jogi követeléseinek kérdéseit is.⁸⁸

A határőrizet liberalizálása hozzájárult ahhoz, hogy a forradalom leverését követően a megtorlás elől menekülők könnyebben szökhettek nyugatra mind Ausztrián, mind Jugoszlávián keresztül. Ennek felismerése után a déli határövezetet már 1957 elején visszaállították.⁸⁹ A határövezetbe való beutazást és az ott lakók közlekedését is újra szabályozták. Eszerint a megyei rendőr-főkapitányságok állandó engedélyt adtak ki azoknak is, akik a határövezeten kívül, de azzal szomszédos járásban laktak, és emellett maguk művelték a határövezetben levő földjeiket, vagy oda piacra jártak, illetve állandó munkahelyük ott volt. A déli övezetben lakók az egész déli, a nyugati övezetben lakók az egész nyugati határövezetben külön engedély nélkül közlekedhettek.⁹⁰

A vízumpolitikában az első, óvatos lépésekre már 1954 végén sor került. Ekkor a Külügyminisztérium azt javasolta, hogy legalább a prágai és bukaresti magyar külképviseletek ismét adhassanak saját hatáskörben vízumot, tekintettel a kérelmezők nagy számára.⁹¹ 1955-ben már nemcsak ennek a két ország lakóinak, hanem – az NDK-t, a Szovjetuniót és Jugoszláviát kivéve – az összes európai „baráti” ország lakóinak saját hatáskörben adtak vízumot a külképviseletek, sőt ezt a gyakorlatot javasolták az ázsiai szocialista államok (Kína, Észak-Vietnam, Észak-Korea) polgárai számára is.⁹²

A vízummentességről szóló megegyezések lassan születtek meg, amelyek általában nem is átfogó egyezmények voltak, mivel csak bizonyos útlevéltípusok váltak vízummentessé. A legelső lépés azonban a szocialista államokból érkező vízumilleték-mentessége volt,⁹³ majd legkorábban a szocialista országok diplomata- és szolgálati útlevéllel utazó állampolgárai kaptak mentességet. A diplomata- és szolgálati útlevéllel érkező szocialista állampolgárok már 1955-től vízummentességet élveztek;⁹⁴ 1956-ban ezen államok hivatalos ügyben Magyarországra utazó polgárai már kollektív és magánútlevél esetén is vízummentességet kaptak, pontosabban a hazájukban kapott szolgálati kiutazási vízum (engedély) helyettesítette ezt.⁹⁵ Ez a jugoszláv és a szovjet állampolgárokra nem vonatkozott, ők továbbra is csak diplomata- és szolgálati útlevél esetén jöhettek vízum nélkül.⁹⁶ Áttörést jelentett, hogy 1956 augusztusában bejelentették: megszűnik a vízumkényszer Magyarország és Románia között, méghozzá a magánutazók számára is.⁹⁷

A külföldiek Magyarországon tartózkodása terén 1956-ban jelent meg a szocialista és kapitalista állampolgárok megkülönböztetése. A 60 napnál rövidebb időre beutazó szocialista állampolgároknak nem kellett tartózkodási engedély. A kapitalista államok utasainak viszont új típusú űrlapot adtak ki a vízumadó hatóságok. A lap egyik részét belépéskor, a másikat kilépéskor vonták be a határon. Ezzel a lappal a KEOKH megyei központjainál kellett jelentkezni. Ez a tartózkodási engedély 30 napra szólt.⁹⁸ A forradalom utáni megtorlás idején újra szigorodtak az idegenrendészeti szabályok, hiszen az 1958. január 1. után vízumot nyert szocialista állampolgároknak ismét jelentkezniük kellett a KEOKH-nál (illetve a megyei rendőr-főkapitányságokon). Természetesen a nyugati államok utasaira ez szintén vonatkozott. A bejelentkezés elmulasztása szabálysértésnek számított, az ilyen külföldieket nem léptették ki, hanem utólagos jelentkezésre kötelezték őket.⁹⁹ 1958 nyarán viszont a szocialista országokból érkezőknek (Jugoszlávia kivételével) már nem írták elő, hogy melyik határátkelőn léphetnek be Magyarországra.¹⁰⁰

1956-tól a külföldön élő magyarok útlevelével (akkori nevén: „kék útlevél”) rendelkezőket is megkülönböztették aszerint, hogy szocialista vagy kapitalista államban éltek. Előbbiek 1956-tól évente egyszeri hazalátogatásra kaptak lehetőséget, mindössze az utazás tényét kellett a külképviseleten előre beírniuk az útlevelükbe. 1958-tól ugyan szigorítottak ezen, s ezt az utazást újra előzetes BM-engedélyhez kötötték.¹⁰¹ A

Külgügyminisztérium azonban már 1959-ben javasolta, hogy a külképviselet saját hatáskörben adhasson látogató vízumot, erre azonban csak 1960-ban került sor.¹⁰² A külföldön élő magyarok hazatérésének engedélyezése igen változatos eljárásnak számított, aszerint, hogy a kérelmező magyar állampolgár volt-e, vagy sem; legálisan távozott, vagy disszidált (ez utóbbi esetben: amnesztia alá esett-e, vagy sem); volt-e érvényes magyar úti okmánya; szocialista vagy nyugati államban lakott; kiskorú vagy nagykorú volt; illetve végleges letelepedésre, vagy csak látogatásra kívánt-e Magyarországra utazni.¹⁰³

Kitekintés: a forradalom után

Az 1956-os forradalom után az alig pár hónapja hozott enyhítéseket teljes egészében eltörölték, s az ötvenes évek első felében alkalmazott – vagy még annál is szigorúbb – szabályok léptek életbe ismét. A hivatalos külföldi utazásokat 1956 decemberétől például a BM Útlevel Osztálya csak akkor engedélyezhette, ha valamelyik kormánytag támogatta azt aláírásával. 1957 februárjában a fegyveres erők minisztere, Münnich Ferenc „enyhítésként” javasolta, hogy a jövőben a miniszterek helyettesei is legyenek feljogosítva erre. Minden minisztériumban, illetve országos hatáskörű szervben létesítettek útlevelszervet, mely a kérelmek felterjesztésével foglalkozott. A BM Útlevel Osztálya még a miniszteri javaslat ellenére is elutasíthatta a kérelmet, s ekkor fellebbezés esetén másodfokon a „Hivatalos Kiutazásokat Felülvizsgáló Bizottság” döntött.¹⁰⁴

Az októberben kitört forradalom után a határforgalom ellenőrzése terén tervezett enyhítések sem léphettek életbe, a már bevezetetteket pedig visszavonták. Csak a hatvanas években indult meg újabb, ezúttal jóval óvatosabb enyhülés ezen a téren. A kishatárforgalom terén kibontakozó kedvező jelenségeket is megakasztotta a forradalom; a szomszédos országok ugyanis félték a forradalmi hangulat áttérjedésétől, ezért az előkészített tárgyalások elmaradtak, a már működő csehszlovák kishatárforgalom pedig súlyos korlátozást szenvedett el. 1957 áprilisában Magyarország már sérelmezte, hogy a viszonyok normalizálódása ellenére Csehszlovákia még mindig korlátozásokat tart fenn.¹⁰⁵ Az egyezmény szigorú betartásához északi szomszédunk ezután is ragaszkodott,¹⁰⁶ de hamarosan újból tárgyalások indultak el a korlátozások enyhítéséről.

A kedvező vízumpolitikai folyamatok a forradalom után félbeszakadtak. A vízumkiadás rendje szigorodott, kiállítási határideje jelentősen megnőtt (de még ezt a 6–8 hetes határidőt sem tartották be a hatóságok), valamint a külképviselet még átutazási vízumot sem adhatott meg saját hatáskörében.¹⁰⁷ Alig néhány héttel később viszont a határidőket (elvileg) jelentősen csökkentették (nyugat-európai kérelmezők számára 7–8 napra, amerikaiaknak két hétre).¹⁰⁸ A korábban megkötött vízummentességek egy részét is eltörölték, hivatalos utazás esetén is vízum kellett több szocialista országba.¹⁰⁹ A megváltozott szabályok persze ismét zavart okoztak.¹¹⁰

Az utazási lehetőségek, szabályok 1955–56-ban jelentős liberalizálódáson mentek keresztül. Ez a változás azonban ideiglenes volt: a forradalom után a represszió légkörében visszavonták az új szabályokat. Egy évtizednek kellett eltelnie, amíg végül óvatos lépésekben, fokozatosan a kádári puha diktatúra ismét bevezette őket. De egyes ötletek ekkor már fel sem merülhettek: például Ausztria felé kishatárforgalomról 1987-ig szó sem lehetett.

* Kutatásaimat az MTA Bolyai ösztöndíja támogatta.

¹ A történeti szakirodalom általában vonakodik attól, hogy Gerő lépéseit reformoknak nevezze. A témakör eddigi legátfogóbb feldolgozását lásd Baráth, 2001. 3–58. Véleményem szerint azonban komoly reformszándékról volt szó, sőt ezek végrehajtása is megkezdődött. Bővebben lásd Bencsik, 2009. 111–137. Olvasható interneten is: http://allamszocializmus/lapunk.hu/tarhely/allamszocializmus/dokumentumok/tiszta_lap.pdf

² A korszakban a Határőrség hivatalos neve Határőrség és Belső Karhatalom (a továbbiakban: HBK) volt. 1953-ig az Államvédelmi Hatóság részét képezte, az ÁVH Belügyminisztérium alá vonása után hivatalosan a BM felügyelte. Gyakorlatilag azonban a Határőrség a forradalomig az ÁVH része maradt, mint ahogyan a BM egészére is igaz, hogy lényegében nem is Belügy-, hanem Államvédelmi Minisztériumként működött. Ennek ellenére a további lábjegyzetekben a hivatalos rövidítéseket használok: 1953-ig ÁVH HBK, majd azt követően BM HBK néven utalok a határőrségre. 1956 tavaszától a BM Határőrség Parancsnoksága (BM HP) lett a testület hivatalos neve, majd 1957-től a Határőrség Országos Parancsnoksága (HOP).

³ MOL XIX-B-10. 1952-V-21. 0759.597/1952 ÁVH HBK (1952. május 20.)

⁴ Uo., valamint MOL XIX-B-10. 1951-V-72. Helyi szolgálati utasítás a légi forgalom-ellenőrző pont számára (1951. május 22.)

⁵ MOL XIX-B-10. 1952-V-21. 0759.597/1952 ÁVH HBK (1952. május 20.)

⁶ MOL XIX-B-1-z.. 0-59/3. A Belügyminisztérium Kollégiumának 1959. március 26-i ülése.

⁷ MOL XIX-B-10.1952-V-21. 0759.597/1952 ÁVH HBK (1952. május 20.) Látogató útlevél esetében az első utazáshoz nem kellett külön kiutazási engedély, de újabb használata esetén ezt már be kellett szerezni. Szolgálati, kivándorló és más útleveleknél a legelső utazáshoz is külön kiutazási engedély (kivándorló útlevélnél: „határkilépési igazolvány”) volt szükséges, sportútleveleknél pedig az Országos Testnevelési- és Sportbizottság startengedélye is.

⁸ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 225. ö. e. Az MDP PB 1955. április 13-i ülése.

⁹ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 234. ö. e. Az MDP PB 1955. június 2-i ülése.

¹⁰ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 260. ö. e. Az MDP PB 1955. december 8-i ülése, ill. MOL M-KS 276. f. 53. cs. 281. ö. e. Az MDP PB 1956. április 19-i ülése. A kiutazó magyarok száma a nyugatról beutazók számának 10%-a lehetett a határozatok szerint.

¹¹ MOL XIX-B-10. 1953-V-20. 00244/Pk.-1953. BM HBK (1953. október 6.)

¹² 17/1954 MT. TRHGY, 1954. 220–221. Idézi: MOL XIX-B-10. 1954-28. 00442/szolg.-1954. BM HBK (1954. június 29.) Az Útlevelesztályok gyakran nem küldték meg a várható utasok listáját; a hat hétig érvényes vízumok pedig túlságosan tág előrejelzésnek bizonyultak.

¹³ 1/1954 BM rend. 11.§. 3. bekezdés. TRHGY, 1954. 396. Utal rá MOL XIX-B-10. 1955-V-33. 0499/Szolg.-1955. HBK (1955. július 20.) Alkalmi útilapok esetén az átkelőhely parancsnoka vette át és adta vissza az igazolványt, erről igazolást adott ki, s a határt ennek fejében lehetett csak átlépni.

¹⁴ MOL XIX-B-10. 1952-V-21. 0759.597/1952 ÁVH HBK (1952. május 20.)

¹⁵ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 198. ö. e. Az MDP PB 1954. október 14-ei ülése, MOL M-KS 276.f. 53.cs. 304. ö. e., Az MDP PB 1956. szeptember 28-ai ülése..

¹⁶ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 136. ö. e. Az MDP PB 1953. szeptember 12-i ülése. 1956-ban, még a forradalom előtt a külföldi házasságkötés gyakorlatát liberalizálni akarták: nem az engedélyezés, hanem annak megtagadása vált (volna) kivételessé. Lásd MOL M-KS 276. f. 53. cs. 284. ö. e. Az MDP PB 1956. máj. 4-i ülése.

¹⁷ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 156. ö. e. Az MDP PB 1954. jan. 13-i ülése. A határátkelés szabályait megszegők részére szigorú büntetőjogi szankciókat fogantatosított egy 1950-es titkos törvényerejű rendelet. A fegyveres erők kötelékébe tartozók „szökése” esetén életfogytiglani börtön, sőt fegyveres vagy csoportos elkövetés esetén halál is járhatott. Tízévnyi börtönbüntetés járt a szökésről értesülő rokonnak, ha nem jelentette azt a hatóságoknak, de még annak a rokonnak is öt év volt kiszabható, aki nem tudott a szökésről! A szigorú szabályokat az MDP PB 1954-ben némileg enyhíteni kívánta, illetve nyílt jogszabályban is ki akarta hirdetni, azonban erre végül a forradalomig nem került sor. A büntetési tételek enyhítve ugyan, de bekerültek az 1961-es és 1978-as Büntető Törvénykönyvbe is.

¹⁸ MOL XIX-B-10. 1951-V-76. 0757.687/1951 BM HBK. Irányelv a FEP-szolgálat megszervezéséhez, 1951. november 1. A légi FEP számára külön utasítás is készült (1951. máj. 22.), lásd MOL XIX-B-10. 1951-V-72. A Dunán közlekedő hajók motoros kísérőhajókkal való megfigyeléséről: MOL XIX-B-10. 1952-V-20. 0759.473/1952 ÁVH HBK (május 12.).

¹⁹ MOL XIX-B-10. 1951-V-76. 0757.687/1951 BM HBK. Irányelv a FEP-szolgálat megszervezéséhez, 1951. november 1.

²⁰ MOL XIX-B-10. 1955-V-208. 0815/szolg.-1955. BM HBK (1955. október 6.) Eszerint a várakozási idő 60–100 perc. Magyarország területét mindössze három nemzetközi gyorsvonat érintette.

²¹ MOL XIX-B-10. 1951-V-5. 0757.150/1951 ÁVH HBK (1951. szeptember 1.) Diplomáták panaszait erről lásd még Piros László 1951. augusztus 28-i feljegyzésében MOL XIX-B-10. 1951-V-8. A Határőrség itt cáfolja, hogy a FEP-eken van egyáltalán golyószóró.

²² Bővebben Bencsik, 2004. 167–172.

²³ MOL XIX-B-10. 1950-VI-2-4. 0752.847/1950 ÁVH HBK. (1950. október 9.)

²⁴ MOL XIX-B-10. 1950-VI-2-4. 0752.847/1951-T. ÁVH HBK (1951. január 31. és március 10.)

²⁵ MOL XIX-B-10. 1951-V-14. Piros László 1951. november 28-án javasolta a balassagyarmati térség 21 útja közül 16 lezárását.

- ²⁶ MOL XIX-B-10. 1955-VI-22. 01730/Szolg.-1955. BM HBK (1955. szeptember 7.) Egy sz. n. utasítás a Forgalmellenőrző Pontok szolgálatellátását ismerteti: MOL XIX-B-10. 1956-V-76. (1956. június 11.)
- ²⁷ MOL XIX-B-10. 1953-V-16.
- ²⁸ MOL XIX-B-10. 1955-V-38. 0161/szolg.-1955. BM HBK (1955. március), ill. 69. fsz. Az útilap csak hivatalos ügy, rokonlátogatás vagy családi esemény miatti, a túlololdali határsávba történő utazás miatt volt adható. A szabályozás részletesen taglalta az alkalmi útilap kiállításának, kitöltésének szabályait, a visszatérő utasoktól elvett okmányok kezelésének tudnivalóit.
- ²⁹ MOL XIX-B-10. 1955-V-49. 01193/szolg.-1955. BM HBK (1955. július 4.) A rengeteg szabálytalan (nem határovezetbeli lakos által kapott, vagy csehszlovák vízum nélküli) útilap miatt már a csehszlovákok is tiltakoztak. MOL XIX-B-10. 1955-V-56. 1329/szolg.-1955. BM HBK (1955. július 27.)
- ³⁰ Lásd Bencsik, 2003. 47–50., 105–107. Emellett megemlíthető még az 1.730/1941 ME. rend. által bevezetett határsáv, amelyet a 780/1946. ME. (1946. január 12.) szüntetett meg. MK, 1946/39. sz. (1946. február 16.) 1.
- ³¹ Bővebben Bencsik – Nagy, 2005. 45–46.
- ³² Javaslatát lásd MOL XIX-B-10. 1952-VI-20. 1-1576/1952. ÁVH HBK (1952. május 5.), a bevezetését elrendelte 0390/1952. BM IV. (1952. augusztus 29.) Kivonatát lásd MOL XIX-B-10. 1958-V-4.
- ³³ Uo. Az igazolványt mindenkinek állandóan magánál kellett tartania.
- ³⁴ 0390/1952. BM IV. (1952. augusztus 29.) Eredetijét egyelőre nem sikerült megtalálni. A későbbi iratok néha úgy említik, mint a „határovezetet bevezető rendelkezés”, másutt viszont 1950-re teszik ennek létrehozását, pl. a Határőrség Országos Parancsnokságának 01600/1968. sz. javaslata (június 18.) lásd MOL XIX-B-10. 1968-VI-99.
- ³⁵ MOL XIX-B-10. 1954-V-11. 0499/Szolg.-1954. BM HBK (1954. július 20.) A bélyegzőn szerepelnie kellett a megye, a járás és a település nevének, valamint a dátumnak és az aláírásnak.
- ³⁶ MOL XIX-B-10. 1952-V-21. 0759.597/1952 ÁVH HBK (1952. május 20.) A külképviseltek véleményezési kötelezettségét már a MOL XIX-J-1-k. 29/a-5185/1949. KÜM utasítás (1949. június 8.) is előírta.
- ³⁷ Erről a köteleességről több FEP is megfeledezett, pedig e „kiengedett okmányokkal mások visszaélhetnek”. MOL XIX-B-10. 1951-V-11. 0756.556/1951 ÁVH HBK (1951. július 6.)
- ³⁸ 1903. évi V. tc. külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról. Magyar Törvénytár. 69–78., valamint az 1930. évi XXVIII. tc. a külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról szóló 1903. évi V. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról. Magyar Törvénytár, 1930. 406–407.
- ³⁹ 17/1954 (III.10.) MT. rend., TRHGY, 1954. 220–221. A rendelet 1966-ig maradt hatályban.
- ⁴⁰ Kül- és belügyi rendeletek és utasítások útlevél- és vízumügyekben. MOL XIX-J-1-k. 29/a-1517/min.titk./B.J./1953. KÜM (1953. december 23.)
- ⁴¹ MOL XIX-A-83-b. 522/7/1954. A Minisztertanács 1954. február 26-i határozata a külföldiek ellenőrzésének szabályozásáról.
- ⁴² MOL XIX-B-10. 1955-V-77. 0614/szolg.-1955 BM HBK (1955. szept. 10.) A csak személyi igazolványos forgalom káros lenne, mert „igen sok indokolatlan utazgatással kellene számolni”. Az irat megtalálható a KÜM. TÜK. iratai között is: MOL XIX-J-1-j. 29/b-007825/1955 KÜM. (1955. augusztus 19.)
- ⁴³ Utal rá egy sz. n. utasítás (1956. június 11.) is: MOL XIX-B-10. 1956-V-76., ill. a belügyminiszter 27/1957. számú parancsa, 1957. július 12. MOL XIX-B-10. 1957-V-55. Ezek szerint „látogatás céljából külföldre (azaz nem csak szocialista országba – B.P.) utazó magyar állampolgárok részére” adják ki. Eredetileg az Útlevélosztály és a BM megyei főosztályai állították ki, 1956 augusztusától azonban az Útlevélosztály már nem adott ki ilyen okmányokat, melyeket 1958-ban valószínűleg már egyáltalán nem használtak.
- ⁴⁴ MOL XIX-B-10. 1955-V-77.0614/szolg.-1955 BM HBK (1955. szeptember 10.)
- ⁴⁵ MOL XIX-B-1-z. 106-1-41. A Belügyminisztérium Kollégiumának 1955. márc. 18-i ülése. A javaslatban az operatív osztályoknak kéthetes határidőt állapítottak meg, azonban a Kollégium elvetette, hogy ezt kategorikusan ilyen rövid időben állapítsa meg. Ekkor az egylapos útlevél már forgalomban volt, a népi demokráciák felé használt okmányok nevezték.
- ⁴⁶ MOL XIX-B-1-z. 106-1-53. A Belügyminisztérium Kollégiumának 1955. október 21-i ülése. A BM Útlevélosztály azonban csak 1956 augusztusában szüntette be az egylapos útlevél kiadását, a megyei főosztályok tehát azóta kaptak kizárólagos jogot a kibocsátására. Lásd MOL XIX-B-10-1957-V-55. A belügyminiszter 27/1957. számú parancsa, 1957. július 12.
- ⁴⁷ MOL XIX-J-1-j-29/c-006196/1955. KÜM (1955. június 16.) A Külügyminisztérium feljegyzése az IBUSZ bevonásáról népi demokratikus országokba irányuló magánutazásokba.
- ⁴⁸ Persa, 1991. 12. Az útlevéllapokat a 10-1070/1956 BM számú utasítás vezette be. Hegedüs András miniszterelnök május végén a Rákosi Művek munkásaktíváján jelentette be, hogy két héten belül útlevél nélkül lehet utazni a népi demokratikus országokba. Lásd *Szabad Nép*, 1956. június 1.
- ⁴⁹ *Szabad Nép*, 1956. június 13. A cikk jelentős eredménynek nevezte azt, hogy jelentősen nőtt a turistaforgalom nyugati irányba (illetve onnan Magyarországra) is. A lap június 22-i számában tájékoztatás is megjelent (ugyancsak a címlapon) a betétlapok kérelmezésének menetéről.
- ⁵⁰ *Szabad Nép*, 1956. április 2. A Szovjetunióba kétféle társasutazáson (Kijev–Leningrád–Moszkva, illetve Fekete-tengeri hajóút), emellett az NDK-ba (Prágai látogatás után Drezda, Lipcse, Weimar), Bulgáriába (Szófia és Sztálin – a korábbi és mai Várna – fürdőhely), valamint Jugoszláviába (Opatija) lehetett utazni 2500–3500 Ft-os áron.
- ⁵¹ *Szabad Nép*, 1956. május 12. Hasonló hír még júliusban is címlapra került: *Szabad Nép*, 1956. július 7.

- ⁵² *Szabad Nép*, 1956. május 13. (Berlin–Prága–Budapest–Bukarest/Szófia repülőgépjárat); *Szabad Nép*, 1956. június 1. (Budapest–Bécs járat).
- ⁵³ *Szabad Nép*, 1956. május 30.
- ⁵⁴ *Szabad Nép*, 1956. július 15.
- ⁵⁵ *Szabad Nép*, 1956. július 25.
- ⁵⁶ *Magyar Nemzet*, 1956. augusztus 26. Novobáczy javaslatát csak a hetvenes években teljesítették.
- ⁵⁷ 2/1956. (I.11.) BM rendelet. MK, 1956/3. sz. 17–18.
- ⁵⁸ *Szabad Nép*, 1956. július 21.
- ⁵⁹ MOL XIX-B-10. 1956-V-5. 0270/szolg.-1956 BM HBK (1956. február 11.). Elrendelte az 5660/20/51-1956 BM rendelet. Ezt a rendeletszámot az útlevelemben is fel kellett tüntetni, mind a bélyeg, mind az illetékmentességet igazoló bélyegző mellett. A magas illetékek a későbbiekben is fennmaradtak, főleg nyugati utazások esetén.
- ⁶⁰ MOL XIX-B-10. 1956-V-76. Szám nélküli utasítás az MNK BM Határőrség FEP-jeinek szolgálatellátására (1956. június 11.).
- ⁶¹ MOL XIX-J-1-j. 29/b-00646/95-1955 KÜM. (1955. december 15.) A BM és a KÜM együttes utasítása az állami hivatalos utazásokról. Az utasítás a 3188/1955 (1955. november 17.) MT-határozat alapján készült.
- ⁶² MOL M-KS 276. f. 53. cs. 286. ö. e. Az MDP PB 1956. május 11-i ülése.
- ⁶³ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 288. ö. e. Az MDP PB 1956. május 24-i ülése.
- ⁶⁴ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 299. ö. e. Az MDP PB 1956. augusztus 16-i ülése.
- ⁶⁵ Bencsik – Nagy, 2005. 234–235.
- ⁶⁶ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 198. ö. e. Az MDP PB 1954. október 14-i ülése. 1954-re eredetileg 5-600 főnek akartak engedélyt adni, de a kérelmek száma az előző évihez képest jócskán megugrott. Ekkor 900-1000 főre emelték a keretszámot.
- ⁶⁷ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 260. ö. e. Az MDP PB 1955. december 8-i ülése. A keretszám 1955-ben 1300, 1956-ban eredetileg 1500-1700 fő volt.
- ⁶⁸ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 304. ö. e. Az MDP PB 1956. szeptember 28-i ülése.
- ⁶⁹ MOL XIX-J-1-k. 29/e-1/1956. Feljegyzés a KEOKH Útlevel Osztályán folytatott megbeszélésről, 1956. október 18.
- ⁷⁰ MOL XIX-B-10. 1955-V-45.0792/szolg.-1955. BM HBK (1955. február 7.)
- ⁷¹ MOL XIX-B-10. 1955-V-57. 01650/szolg.-1955. BM HBK (1955. szeptember 6.), illetve 78., 90. és 98. fsz. A jegyzékelés tette ki az ellenőrzésre fordított idő 60%-át, ezért a tervezett változás jelentősen lerövidítette volna az állásidőt. Lásd még a Belügyminisztérium Kollégiumának 1955. október 21-i ülését: MOL XIX-B-1-z. 106-1-53.
- ⁷² MOL XIX-B-10. 1955-V-98. 01761/szolg.-1955. BM HBK (1955. március 24.)
- ⁷³ MOL XIX-B-10. 1955-V-101 és 105., 02137/szolg.-1955. BM HBK (1955. október 12.), ill. 4093/Pk. szolg.-1955. BM HBK (1955. október 13.) Uo. 100. fsz. Mindkettő egyelőre javaslat volt.
- ⁷⁴ A határőrség általában 60–80 perc alatt végzett, ám a MÁV az előző év rengeteg késése miatt 4–4,5 óras (!) várakozást tervezett a menetrendbe. MOL XIX-B-10. 1956-V-24.0968/Szolg.-1956 BM HP (1956. június. 18.)
- ⁷⁵ MOL XIX-B-10. 1956-V-76. sz. n. Utasítás az MNK BM Határőrség FEP-jeinek szolgálatellátására (1956. június 11.). Nem volt kiléptethető az a személy, akinek nem volt érvényes úti okmánya, vízumja (kiutazási engedélye, tartózkodási engedélye).
- ⁷⁶ MOL XIX-B-10. 1968-VI-33. 377/1968 HOP sz. gyűjtő (1955–56). Romániával külön megegyezés szerint ekkor szűnt meg a vonatok megállítása a határon. A közös ellenőrzésről, a vámvizsgálat érdekességeiről lásd *Magyar Nemzet*, 1956. október 2.
- ⁷⁷ MOL XIX-B-10. 1955-V-58. 01801/ szolg.-1955. BM HBK (1955. október 10.)
- ⁷⁸ MOL XIX-B-10. 1955-V-77. 0614/szolg.-1955 BM HBK (1955. szeptember 10.). Az irat megtalálható a KÜM. TÜK. iratai között is: MOL XIX-J-1-j. 29/b-007825/1955. KüM. (1955. augusztus 19.)
- ⁷⁹ MOL XIX-B-10. 1955-V-93. 0104/szolg.-1955 BM HBK (1955. január13)
- ⁸⁰ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 298. ö. e. Az MDP PB 1956. augusztus 9-i ülése.
- ⁸¹ MOL XIX-B-10. 1955-VI-22. 01730/Szolg.-1955 BM HBK (1955. szeptember 7.)
- ⁸² MOL XIX-B-10-1956-VI-16. 01551/Szolg.-1956. BM HP (1956. okt. 16.), ill. 01503/Szolg.-1956. (1955. febr. 10) Sátoraljaújhely, Ózd, Salgótarján, Balassagyarmat és Győr is kimaradt 1952-ben a helységlistáról.
- ⁸³ MOL XIX-B-10. 1956-V-14. 01519/Pkh.-1956 BM HP (1956. október 17-20.). A munkácsi magyar-szovjet tárgyalás jegyzőkönyve a megegyezésről: Uo. 22. fsz. Kulturális és sportkapcsolatok ápolása céljából is lehetett így utazni. A magyar-osztrák kishatárforgalom újraindítási tervéről beszámolt még: *Szabad Nép*, 1956. szeptember 18., ill. *Magyar Nemzet*, 1956. szeptember 16.
- ⁸⁴ MOL XIX-B-10. 1955-V-58. 01801/ szolg.-1955. BM HBK (1955. október 10.). Két nappal később már óvatosabb terv született, előbb csak a határövezet lakói kaptak volna jogot a megyéjükön kívüli határsávba való utazásra is. Uo. 59. fsz. 01802/szolg.-1955 BM HBK (1955. október 12.)
- ⁸⁵ Az ügyet 1956. január 18-án az MDP PB is megtárgyalta. Lásd MOL M-KS 276. f. 53. cs. 266. ö. e. A határövezet a 3185/1956 MT (1956. március 12.) határozat alapján szűnt meg. Lásd MOL XIX-B-10. 1956-VI-106. 0536/Szolg.-1956. BM HBK (1956. március 28.)
- ⁸⁶ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 275. ö. e. Az MDP PB 1956. március 9-i ülése. illetve MOL XIX-B-10. 1956-VI-107. 0783/Szolg.-1956. BM HP (1956. május 16.). A műszaki zár drótkadályból és aknamezőkből állt (az első vasfüggöny). A munka május 11-én indult és augusztus 15-ére fejeződött be.

- ⁸⁷ *Szabad Nép*, 1956. május 10., május 12. és május 26. Lásd még később is: *Szabad Nép*, 1956. július 8. A munka idő előtti befejezéséről tudósított: *Szabad Nép*, 1956. szeptember 18.
- ⁸⁸ 29/1956. MT. rendelet a volt déli határsáv létesítésével érintett egyes személyek vagyoni jogi igényeinek érvényesítéséről. MK, 1956/79. sz. (1956. szeptember 8.). Ismertette: *Szabad Nép*, 1956. szeptember 9.
- ⁸⁹ MOL XIX-B-10. 1957-V-1. 072/Szolg.-1957. BM HP (1957. február). Münnich Ferenc, a Fegyveres Erők Minisztere 6/1957. FEM sz. utasítása alapján.
- ⁹⁰ MOL XIX-B-10. 1957-V-2. 0321/1957 MNK Hór. Föp. (1957. április 24.). Az Országos Rendőr-főkapitányság 8-162/1957 BM ORFK (1957. ápr. 12) rendelete alapján.
- ⁹¹ MOL XIX-J-1-j. 29/b-001488/1954. KÜM (1954. november 11.). Előterjesztés vízumkiadásról csehszlovák és román viszonylatban. Az 1949-es gyakorlatnak megfelelően erre a célra bírák vízumszámokat kellett kiküldeni a külképviseletre.
- ⁹² MOL XIX-J-1-j. 29/b-0010172/1955. KÜM. (1955. december). Vízumok kiadása a Kínai Népköztársaság, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság és a Vietnámi Demokratikus Köztársaság állampolgárainak.
- ⁹³ MOL XIX-J-1-k. 29/a-03747/1954 KÜM. (1953. december-1954 április). Vízumilleték eltörlése baráti viszonylatban.
- ⁹⁴ MOL XIX-J-1-j. 29/a-006070/szt.-1955. KÜM. (1955. június 13-20.). Diplomáciai vízumok megszüntetése a népi demokratikus országok felé. Hasonló döntést hozott Csehszlovákia és Lengyelország is.
- ⁹⁵ 3525/1956 MT-határozat. (1956. augusztus 8.). Lásd MOL XIX-B-10. 1956-V-10. 15.497/1956 BM HP (1956. szeptember 14.). A rendelkezés 1965-ig hatályos maradt.
- ⁹⁶ Jugoszláviáról szóló szám nélküli külügyi átirat a Határőrséghez. MOL XIX-J-1-k. 29/a-1956. sz. n. (1956. augusztus 14.). Szovjetunióról szóló szám nélküli külügyi átirat a Határőrséghez. Uo. sz. n. (1956. február 2.)
- ⁹⁷ *Szabad Nép*, 1956. augusztus 14.
- ⁹⁸ MOL XIX-B-10. 1956-V-11. 15.498/1956. BM HP (1956. szeptember 14.). 1965-ig maradt hatályos.
- ⁹⁹ MOL XIX-B-10. 1958-V-18. 0502/szolg.-1958. HOP (1958. február 6.). Az új szabályt az 1/1958 BM (1958. január 15.) rendelte el.
- ¹⁰⁰ MOL XIX-J-1-k. 29/a-13/X/121-1-1958. KÜM. (1958. június 9.). A KÜM. és BM. Útleveosztály között felmerült problémák és javaslatok.
- ¹⁰¹ MOL XIX-J-1-j. 29/c-004507/1958. KÜM. (1958. július 12.). Kék útlevéllel hazautazók előzetes engedélye. Az 1956-os könnyítést elrendelte az 1/1956. BM-KÜM közös utasítása.
- ¹⁰² Kék útlevéllel rendelkező magyar állampolgárok beutazása. Lásd MOL XIX-J-1-j. 29/a-002409/szt.-1959. KÜM. (1959. május 30.), ill. MOL XIX-J-1-j. 29/c-001471/1960 KÜM. (1960. február 12.).
- ¹⁰³ MOL XIX-J-1-j. 29/a-005247/1960 KÜM. (1960. október 13.). Konzuli utasítás a hazatérési engedélyek kiadásáról.
- ¹⁰⁴ MOL XIX-A-83-b. 3115/1957. A Kormány 1957. március 5-i határozata a hivatalos külföldi utazások engedélyezéséről. A komoly nevű fellebbezési hatóság elnöke az MSZMP szűk vezérkarához tartozó Kiss Károly lett, aki egyben a KKB elnöke is volt.
- ¹⁰⁵ MOL XIX-B-10. 1957-V-8. 0981/Jog-1957 MNK HP (1957. április 16.)
- ¹⁰⁶ MOL XIX-B-10. 1958-VI-10. 0818/Szolg.-1958. HOP. (1958. február 24.)
- ¹⁰⁷ MOL XIX-J-1-k. 29/a-1957. sz. n. (1957. szeptember 4.). Feljegyzés a vízumok kiadásával kapcsolatos problémákról.
- ¹⁰⁸ MOL XIX-J-1-k. 29/a-286/L/1957. KÜM. (1957. október 1.). Megállapodás a vízumkiadási határidőkről.
- ¹⁰⁹ NDK, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia területére is kellett vízum még a hivatalos utazások esetén is. MOL XIX-J-1-j. 29/a-001541/szt.-1957. KÜM. (1957. március 8.) Tájékoztató a jelenleg érvényes vízumrendelkezésekről.
- ¹¹⁰ Uo. 001541/7/szt.-1957. KÜM.

Források

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-A-83-b. Minisztertanács, Előterjesztések és határozatok (1952) 1953 – 1989

XIX-B-1-z. Belügyminisztérium, Kollégiumi iratok 1951–1988

XIX-B-10. Belügyminisztérium, Határőrség Országos Parancsnoksága (1920) 1945–2005

XIX-J-1-j. Külügyminisztérium, TÜK iratok 1945–1993

XIX-J-1-k. Külügyminisztérium, Általános iratok 1945–1992

M-KS 276. f. 53. cs. Magyar Dolgozók Pártja központi szervei, Politikai Bizottság (1948–1956)

Kiadott források

MK

Magyar Közlöny, 1946.

Magyar Közlöny, 1956.

MT

Magyar Törvénytár, 1903. évi törvények. Budapest, 1904.

Magyar Törvénytár, 1930. évi törvények. Budapest, Franklin, 1931.

TRHGY

Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye, 1954. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1955.

Sajtó

Magyar Nemzet, 1956.

Szabad Nép, 1956.

Hivatkozott irodalom

Baráth, 2001.

Baráth Magdolna: Gerő Ernő és a „tiszta lap” politikája. *Múltunk*, 46. évf. 1. sz. (2001)

Bencsik, 2003.

Bencsik Péter: *A magyar úti okmányok története 1867–1945*. Budapest, Tipico Design, 2003.

Bencsik, 2004.

Bencsik Péter: A határszéli gazdasági (kettősbirtokos) forgalom megszűnése (1945–50). In: Reményi Péter (szerk.): *III. magyar politikai földrajzi konferencia. Az integrálódó Európa politikai földrajza*. Pécs, PTE TTK Földrajzi Intézet, 2004.

Bencsik, 2009.

Bencsik Péter: Feledésre ítélt reformok? Az MDP KV 1956. júliusi ülése és a „tiszta lap” politikájának néhány történeti problémája. In *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tom. 129*. Szeged, 2009.

Bencsik – Nagy, 2005.

Bencsik Péter – Nagy György: *A magyar úti okmányok története 1945–1989*. Budapest, Tipico Design, 2005.

Persa, 1991.

Persa Krisztina: *Igazgatásrendészeti füzetek. Útlevelelendészet*. I. kötet. Budapest, Rendőrtiszti Főiskola, 1991.